

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Карасевич А. О.

Політичний портрет: цивілізаційна версія

Книга 2

Навчальний посібник
для студентів гуманітарних факультетів

Умань 2014

Рецензенти:

Токовенко О. С. — доктор філософських наук, професор, декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Шатохін А. М. — доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Кривошеїн В. В. — доктор політичних наук, професор кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Політичний портрет: цивілізаційна версія: навчальний посібник. Книга 2. / Укладач: А. О. Карасевич — Умань.: ФОП Жовтий О. О., 2014. — 738 с.

У навчальному посібнику пропонуються політичні портрети відомих державних діячів, воєначальників, законодавців, реформаторів, гуманістів, філософів, істориків, політологів, бунтарів і представників церковного кліру в контексті цивілізаційного буття різних народів і різних епох.

Посібник буде корисний тій аудиторії читачів, яка цікавиться складними процесами формування політичної культури сьогодення, кому не байдужа політична історія державотворчих процесів через призму світогляду особистості.

©Карасевич А. О., 2014

ЗМІСТ:

Глава V. Політичні портрети

у світовій цивілізації в Новітню добу	5
А). ЛІБЕРАЛІЗМ І НЕОЛІБЕРАЛІЗМ У ПОЛІТИЧНИХ ПОРТРЕТАХ	6
Б). КОНСЕРВАТИЗМ І НЕОКОНСЕРВАТИЗМ	20
В). СУЧАСНА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ.....	27
Г). ФАШИЗМ І НЕОФАШИЗМ.....	42
Д). ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ТА ЕЛІТАРИЗМ.....	67
Е). ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ПРЕДСТАВНИКІВ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ХІХ–ХХ СТ	72
Є). ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ПРЕДСТАВНИКІВ РОСІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ФІЛОСОФІЇ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	73
Ж). ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ПРЕДСТАВНИКІВ НЕОТОМІЗМУ	122

Глава VI. Політичні портрети в історії

становлення української державності.....	147
А). ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ.....	147
Б). ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ УКРАЇНИ У СКЛАДІ ЛИТВИ ТА ПОЛЬЩІ.....	178
В). ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ УКРАЇНИ У ХVІІ — ХІХ СТ	193
Найзначущі битви Війська Запорізького і Речі Посполитої	199
Г). ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ЕЛІТИ ФІЛОСОФІЇ ПРОСВІТНИЦТВА	301

Глава VII. Радянська імперія

в політичних портретах та значущих епізодах	363
А). УКРАЇНА В 1900–1916 рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ	363
Б). ПОЛІТИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ НАДДНІПРЯНЩИНИ І ПОСИЛЕННЯ АНТИУКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ.....	377
В). ЗАГОСТРЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ В УКРАЇНІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	393
УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ЧАСІВ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО (29 квітня — 14 грудня 1918 р.).....	414
ПРОГОЛОШЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (ЗУНР). ОКУПАЦІЯ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ І БЕССАРАБІЇ ТА ЗАКАРПАТТЯ ІНОЗЕМНИМИ ВІЙСЬКАМИ	440
УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА ЗА ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ	444

Г). ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ І УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	472
УКРАЇНА В ДОБУ М. ХРУЩОВА. ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ	547
ШЕСТИДЕСЯТНИКИ. ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ	569
НАРОСТАННЯ КРИЗИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ.....	577
ПОЧАТОК ПЕРЕБУДОВНОГО ПРОЦЕСУ	602
СУЧАСНЕ ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ.....	695
Політичні персоналії Помаранчевої революції.....	718
ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ	719
Присяга Президента України	725

Іменний покажчик	722
-------------------------------	------------

Література.....	725
------------------------	------------

ГЛАВА V. ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ У СВІТОВІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ У НОВІТНЮ ДОБУ

Резюме: Суть понять — політична ідеологія та політична доктрина. Лібералізм. Головні представники лібералізму як політичного та ідеологічного напрямку, їх погляди на державний устрій та владу.

Бенжамен Констан — ідеолог буржуазного лібералізму Франції, його поняття свободи і влади. Представник англійського лібералізму Ієремія Бентам, трактування доктрини лібералізму у працях «Принципи законодавства» та «Керівні основи конституційного кодексу для всіх держав».

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ, або «**СОЦІАЛЬНИЙ**» лібералізм. Суть проблеми та найбільш відомі представники (Дж. Гобсон, Т. Грін, Дж. Дьюї та ін.). «Кейнсіанство», «праве» та «ліве» крило неолібералізму (Джеймс Гелбрейт, Данієл Белл). Концепція інформаційного суспільства З. Бжезинський і О. Тоффлер. Структура ліберального руху у ХХ столітті.

КОНСЕРВАТИЗМ. Сутність і головні представники, Едмунд Берк і його праця «Міркування про Французьку революцію». Франсуа Рене де Шатобріан і його журнал «Консерватор». Ідеї консерватизму в структурі державної політики — США (Р. Рейган), Англія (М. Тетчер), парламентські вибори в ФРН, Італії, Франції.

НЕОКОНСЕРВАТИЗМ. Основні течії консерватизму. В історії України найвідомішими представниками консерватизму були В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський. У політикумі сучасної України неоконсервативних поглядів дотримуються Українська республіканська партія, Українська консервативна партія та ін.

СУЧАСНА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ І КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛІЗМУ. Сутність соціалізму і його найвідоміші концепції сучасності — марксистська, соціал-демократична, концепція якості життя, концепція самоврядного життя, концепція економічної демократії, мусульманський соціалізм.

Сутність фашизму і в яких країнах він був реалізований. Б. Муссоліні (1883–1945), Адольф Гітлер (1889–1945). Сутність неофашизму і расизму.

М. Рут — теоретик американського неофашизму. М. Бардін — ідеолог теорії «справжнього», «чистого» фашизму. Суть неофашизму.

Політична значимість елітарної традиції. Творці теорії еліт — Гаєтано Моска і Вільфредо Парето.

Праця Г. Моски «Основи політичної науки» («Пануючий клас») та її основні ідеї.

Теорія політичних еліт у праці В. Парето «Трактат із загальної соціології».

Роберт Міхельс — творець класичної теорії еліт і його праця «До соціології партійності в сучасній демократії». Крім названих імен в елітарній класичній думці, помітними й цікавими були доповнення А. Бентлі (вивчення впливу так званих заінтересованих груп).

М. Вебер (теорія бюрократії), а також концепції технократії і мерітократії (Дж. Бернхем, Дж. Гелбрейт, Д. Белл та ін.). Поняття елітаризму.

Теорія еліти у вітчизняному політичному знанні. Дмитро Донцов і його праця «Дух нашої давнини».

Теорія еліт В'ячеслава Липинського і його праця «Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму». Два періоди в

розвитку національних еліт — варязько-княжий та козацький.

Три типи еліт (згідно концепції В. К. Липинського): охлократична, класократична та демократична.

А). ЛІБЕРАЛІЗМ І НЕОЛІБЕРАЛІЗМ У ПОЛІТИЧНИХ ПОРТРЕТАХ

Термін «ідеологія» (від грецького *idea* — поняття і *logos* — учення) вперше у науковий лексикон вводить французький учений Дестюд де Трасі (1754–1836 рр.) у праці «Елементи ідеології».

Антуан Дестюд де Трасі народився 20 липня 1754 р. у Князівстві Бурбон у сім'ї аристократів шотландського походження, предки яких переселилися до Франції ще в XV ст. Він навчався спочатку вдома, а потім у Страсбурзькому університеті, де виділявся своїми атлетичними навичками. Потім пішов у армію і за часів Французької революції вступив до лав установчих зборів Бурбона, де був призначений депутатом від дворянства.

У парламенті він засідав разом зі своїм другом маркізом де Лафаетом.

Після повалення монархії у Франції 10 серпня 1792 р. емігрував разом з Лафаетом, але через деякий час повернувся.

2 листопада 1793 р. був заарештований. У в'язниці він вивчав праці Кондільяка і Локка.

Вийшов з в'язниці улітку 1794 р. після падіння Робесп'єра. За клопотанням Кабаніса, він став членом Академії моральних і політичних наук, заснованої у 1795 р.

Антуан Луї Клод Дестюд де Трасі — видатний французький філософ, політик і економіст. Увів у науковий обіг термін «ідеологія».

При Наполеоні був призначений сенатором. Спочатку сприйняв правління Наполеона з натхненням, але потім розчарувався і разом з однодумцями перейшов у опозицію. У 1799 р. Дестюд де Трасі разом з Кабанісом став членом Комітету громадської просвіти. З 1808 р. — членом Французької Академії. В епоху реставрації монархії став пером Франції, але продовжував залишатися в опозиції. У 1832 р. знову став членом відновленої Академії моральних і політичних наук. Помер Антуан де Трасі 9 березня 1836 р. у Парижі.

Дестюд де Трасі був останнім представником сенсуалістичної школи, яка виникла у Франції завдяки Кондільяку. Він довів сенсуалістичний принцип Кондільяка до логічного завершення. Поділяв погляди Кабаніса, проте увагу свою зосередив не на фізіології, а на психології людини. Згідно з його

поглядами, ідеологія — це наука про те, як свідомість виробляє ідеї з відчуттів. Крім відчуттів, джерелом ідей виступають пам'ять, судження і воля. Погляди на ідеї і їх сутність французький філософ виклав у відомій праці «Елементи ідеології»

Переважна більшість учених-політологів вважають, що політична ідеологія — це синтезована сукупність поглядів, які віддзеркалюють і захищають інтереси тієї чи іншої суспільної групи. У більш вузькому розумінні політична ідеологія — це чітко сформульована доктрина, яка обґрунтовує претензії відповідної групи людей на владарювання в державі згідно програми і стратегії їх політичних дій, добровільного (демократія) чи насильницького (тоталітаризм) входження громадян у політичне життя суспільства.

Політична доктрина — це принцип діяльності суб'єктів політичного процесу, заснований на певній політичній ідеології. Політична наука виокремлює такі різновиди доктрин: лібералізм і неолібералізм, консерватизм і неоконсерватизм, фашизм і неофашизм, соціалізм і елітаризм.

ЛІБЕРАЛІЗМ — (від латинського *liberalis* — вільний) — політична доктрина, яка базується на вимогах забезпечення свободи особистості, громадянських і політичних прав індивіда, дотримання принципів парламентаризму, вільного підприємництва та суттєвого обмеження сфери діяльності державних структур.

У літературному лексиконі термін «лібералізм» був прийнятий до вжитку в 30–40 рр. XIX ст., коли з'явилися відповідні політичні партії в ряді країн Західної Європи. Хоча ідеологічні засади цієї доктрини були сформовані ще в епоху буржуазних революцій XVII–XVIII ст. Ідеологи буржуазних революцій зробили суттєвий внесок у розробку та втілення у практику парламентської форми правління, запровадження демократичних свобод, скасування привілеїв дворянства і духовенства.

Основи політичної програми лібералізму викладено у вченнях Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, І. Канта, Г. Гегеля, Т. Джефферсона, А. Сміта та інших.

На їх думку, лібералізм — це такий спосіб дій, який ґрунтується на особистій ініціативі й способі вибору, готовності до сприйняття нових ідей і заперечення будь-якого диктату, політики і влади.

Такий «спонтанний порядок», на думку Гі Нормана, спроможний забезпечити саморегулювання суспільного організму краще за будь-які державні плани.

Томас Джефферсон (1743–1826 рр.) — учасник Першої американської революції, 3-й

президент США, один із засновників цієї держави, видатний політичний діяч, дипломат і філософ, один із теоретиків основ лібералізму.

Елементами спонтанного порядку є окремі господарства як індивідів, так і організацій, якими керують свідомо. Важливим постулатом лібералізму є те, що повинен бути встановлений баланс між сферами суспільних та особистих інтересів. Вважається, що лібералізм — це не ідеологічна догма, а «проект суспільства», який може бути розглянутий як варіант розвитку суспільства згідно історичних, національних і культурних умов.

У XIX–XX ст. ідеї лібералізму було розглянуто у філософській, соціологічній та політичній думці Б. Константа, І. Бентама, Г. Спенсера, К. Поппера, Ф. Хайєка та інших.

З ім'ям Герберта Спенсера пов'язують два підходи до розгляду суспільно-політичних явищ:

- розуміння суспільства як організму, подібного до біологічних, який керується тими ж законами організації, функціонування та розвитку;
- учення про всезагальну еволюцію, що розповсюджується на неорганічний, органічний та над органічний (соціальний) світ.

Герберт Спенсер — англійський філософ і соціолог, один з родоначальників еволюціонізму, ідеї якого користувалися великою популярністю в кінці XIX ст., засновник органічної школи в соціології, ідеолог лібералізму.

Згідно з їхніми баченнями, метою створення держави є збереження і захист природних прав людини, відносини між державою і людиною повинні мати договірний характер, а верховенство закону є інструментом соціального контролю. Щодо політичних стосунків — пошук і досягнення консенсусу.

Неолібералізм — сучасна політична течія XX ст., що сформувалася як відображення трансформації буржуазного суспільства від вільного підприємництва до державно-монополістичного регулювання економіки, інституціоналізації нових форм державного втручання в суспільне життя: «етатистський» різновид лібералізму зі збереженням вірності принципам демократії, вільної конкуренції приватного підприємництва.

Анрі-Бенжамен Констан де Ребек (1767–1830 рр.) — французько-швейцарський письменник, публіцист, політичний діяч часів Французької революції, бонапартизму і Реставрації.

Бенжамен Констан був у перші десятиліття ХІХ ст. головним теоретиком французьких лібералів. Центральна тема його міркувань, теоретичних робіт і виступів у парламенті — свобода особистості, взаємини індивіда та суспільства. Індивід — творець ідей, які формують суспільний дух, соціальні та політичні інститути. Тому індивід, його духовне вдосконалення, ідейний розвиток — головна турбота суспільства і держави, яка повинна гарантувати свободу і незалежність, без цього неможливе вдосконалення індивіда. Саме на принципах свободи, вважав Констан, покоїться громадська та приватна моральність, ґрунтуються промислові розрахунки. Без особистої свободи для людей не буде миру і щастя. Індивідуальна незалежність, як важлива потреба сучасної людини не повинна бути принесена в жертву при встановленні політичних свобод — така була провідна ідея міркувань Констан, центральний пункт його розбіжностей з демократичною концепцією Ж. Руссо. Констан був противником вчення Руссо про верховну волю народу, бо вважав, що маса може також стати деспотом. Концепція свободи Констан належить до так званої «негативної» свободи, свободи від втручання влади в автономну область особистих свобод. Громадяни во володіють індивідуальними правами, незалежними від будь-якої суспільно-політичної влади, а будь-яка влада, що порушує ці права, стає незаконною. В обґрунтуванні цього він бачив сенс своєї діяльності. Згідно з поняттям про промислову свободу, Констан був проти того, щоб держава втручалася у відносини між підприємцями і робітниками. Він думав, що політичні права слід надати багатим людям, у яких є дозвілля, освіта, незалежність. Навпаки, він не приховував страху перед нижчими класами; у бідності є свої забобони; бідні, будучи допущені до політичних прав, можуть скористатися ними для захоплення власності у багатих. Головне за Констану, навчитися розумно поєднувати і поглиблювати політичну та особисту свободу.

Констан різко протиставляв політичну свободу Античності і громадянську свободу людей Нового часу. Незважаючи на те, що в античності влада повинна була бути розділена між усіма громадянами, вони вважали сумісним з цієї колективної свободи повне підпорядкування індивіда владі суспільства, так що індивід, суверенний у громадських справах, був хіба рабом у приватному житті. Свобода в античних республіках полягала в діяльній участі індивіда в загальному володінні, у володінні політичними правами і це була відчутна перевага, вона уявлялася солідним і тишила самолюбство, в той час як економічна діяльність, духовний розвиток народу було цілком під контролем влади. Люди нового часу, на думку

Констана, хочуть повної незалежності у всьому, що відноситься до їхніх занять, думкам, віруванням, фантазіям, тобто необхідні свобода віросповідання, слова, викладання і виховання. Отже, перевага, що дається свободою в сучасних умовах — це перевага бути представленим у державних справах, брати участь у них, виробляючи свій вибір. Таким чином, громадянська свобода як би готує до володіння свободою політичною. При всьому при цьому, Бенжамен Констан не засуджує класичні принципи, не говорить про перевагу над ними сучасних, а просто підкреслює, що застосування античних принципів до сучасних йому умов приносить страждання людям, змушує їх жити в суперечності з власною природою. Відповідаючи на питання, як і чому ті чи інші помилкові ідеї змогли вкоренитися в реальності, прижитися всупереч, здавалося б, очевидно згубному їх впливу, Констан вважав, що «просто існують явища, можливі в одну епоху і абсолютно неможливі в іншу». Політичний устрій Констан зважує через особливості та недоліки різних форм правління, проводить ретельний аналіз політичної влади в роботі «Принципи політики» (1815 р.), де розвиває ідеї буржуазного лібералізму і ідеалом державного устрою вважає конституційну монархію по англійському зразку. Що стосується політичного устрою, то Констан вважав, що воно не повинне приймати риси рівності як це було в античності, коли влада повинна була бути розділена між усіма громадянами. Нове розуміння свободи і взаємодії з владою по Констану означало, насамперед, гарантії прав особистості (захист від свавілля влади, право висловлювати свою думку, розпоряджатися власністю, впливати на рішення влади, і т. д.). Незалежність індивіда в приватному житті можлива, тільки якщо влада держави обмежена, неважливо при цьому, чи залежить її суверенний характер від народу чи від монарха. Нові вимоги управління найкращим чином, на думку Констана, забезпечує представницька система правління, за допомогою якої нація передоручає декільком індивідам те, що не хоче робити сама. При цьому, Констан засуджує будь-яку форму загального голосування. На його думку, участь у виборах має бути обмежена колом громадян, що задовольняють майновому і освітньому цензу.

У політичній філософії, Бенжамен Констан приділяє велику увагу ідеї суверенітету народу, саме це питання в ході соціально-політичного розвитку революційної та післяреволюційної Франції перетворився в найгостріше. Проблеми співвідношення свободи і суверенітету народу — небезпеки відчуження суверенітету, сутності законної влади — виходять у Констана на перший план. У його тлумаченні принцип суверенітету народу означає, що жоден індивід або навіть група індивідів не має права підпорядкувати волю всіх громадян своїй особистій волі, що будь-яка законна влада повинна бути делегована цієї спільністю громадян. Але й делегована таким чином влада не може творити все, що їй заманеться. Руссо, наприклад, з метою посилення легітимності влади наполягав на максимальному розширенні загальної волі. Бенжамен Констан наполягає на зворотному: якась частина людського існування повинна залишатися виключно індивідуальною і незалежною; вона по праву знаходиться поза компетенцією суспільного цілого. Тобто суверенітет народу носить лише обмежений характер — стосовно особистості. Концепція народного суверенітету та демократії, на думку Констана — це нав'язування людині XIX ст. «Свободи», яка могла задовольнити тільки древніх людей. Такий свободою, вважав він, людина

нового часу не може задовольнятися. Величезне значення для майбутнього Європи і світу Констан надавав свободу економічної діяльності і, як наслідок цього, розвитку комерції та індустрії. Він обґрунтовував тезу, що європейська цивілізація вступає в новий етап свого розвитку, який він назвав «епохою комерції». Завдяки розвитку індустрії і комерції, в результаті вільної конкуренції, говорив він, людина знайде, нарешті, достаток і відпочинок. Саме індустріальний розвиток принесе народам політичні свободи. Розвиток індустрії та поширення ліберальних принципів — це для Б. Констана дві сторони одного процесу.

Ідеологічні основи сформував англійський економіст Дж. Кейнс (архаїчні принципи вільного ринку і вільної конкуренції приносять злидні і безправ'я одних задля процвітання інших). Практичне втілення — політика «нового курсу» Ф. Рузвельта (в основі — консенсус між тими, хто управляє, й тими, ким управляють; участь народних мас у політичному процесі, демократизація процедури прийняття управлінських рішень; плюралізм форм організації і здійснення державної влади).

Нове бачення доктрини неолібералізму запропонували відомі політологи сучасності — Р. Даль, Ч. Ліндблум, Д. Ешер, Г. Олсон, Ф. Хаєк та ін.

Фрідріх Август фон Гаєк (1899–1992 рр.) — австрійський економіст та представник Австрійської школи економіки, послідовний захисник ідеалів економічної свободи, опонент Джона Мейнарда Кейнса, переконаний критик соціалізму, лауреат Нобелівської премії з економіки.

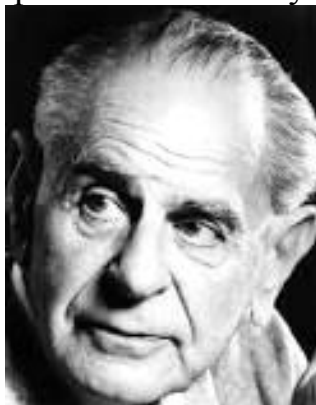
Наукову спадщину Фрідріха фон Гаєка становлять 18 книг, до яких належать: «Чиста теорія капіталу» (1941 р.), «Використання знання у суспільстві» (1945 р.), «Контрреволюція науки» (1952 р.), «Структура сприйняття» і «Конституція свободи» (1960 р.), «Право, законодавство і свобода» (у трьох томах, 1973–1979 рр.), дві збірки лекцій і статей «Дослідження в філософії, політиці, економіці та історії ідей» (1967–1978 рр.), «Безробіття і грошова політика», «Уряд як генератор ділового циклу» (1979 р.) та багато інших праць. Його лекція «Згубна самовпевненість», за яку він разом з Гуннаром Мюрдалем став Нобелівським лауреатом, написана в 1988 р.

Суспільним ідеалом Поппера виступало «відкрите суспільство», влада розуму, справедливість, воля, рівність і запобігання міжнародних злочинів. На думку Поппера, «закриті суспільства» (тоталітарні держави) характеризуються вірою в існування магічних табу на відміну від «відкритого суспільства», у рамках якого «люди (значною мірою) навчилися

критично ставитися до табу і засновувати свої рішення на спільному обговоренні і можливостях власного інтелекту». Поппер підкреслював, що самого лише врахування суспільної думки недостатньо для конституювання суспільства у «відкрите»: суспільна думка, за Поппером, нерідко помилкова, ненавчальна і піддається маніпулюванню.

За Поппером, будь-які доктрини «суспільної обраності» виникають як специфічна реакція на той чи той вид гноблення: доктрина обраності єврейського народу виникає в епоху «вавилонського полону», доктрина пануючої арійської раси Ж. Гобіно виступила відповіддю аристократа-емігранта на ідею про вигнання французькою революцією «агресивних тевтонців».

Пророцтва Маркса про перемогу пролетаріату з'явилися в період найжорстокішої експлуатації робітничого класу в середині XIX ст.

Сер Карл Раймунд Поппер (1902–1994 рр.) — британський філософ, логік і соціолог. Народився в Австрії. До 1937 р. працював у Відні, з 1946 р. до середини 70-х р. — професор Лондонської школи економіки і політичних наук. Автор і представник школи «критичного раціоналізму» — спроби конструктивного теоретичного подолання логічного позитивізму.

На думку Поппера, теза Маркса про те, що класова свідомість робітників (яке ґрунтується на єдності й солідарності) може бути акумульована і збережена після закінчення класової боротьби і з необхідністю повинна і спроможна пережити умови, що її породили, і сили, не узгоджується як з діалектикою самого Маркса, так і з його теорією про те, що класова свідомість робітників є відображенням важких суспільних умов їхнього існування. Те, що людина була робітником, не є гарантія того, що вона завжди буде пам'ятати про солідарність пригноблених і не буде прагнути до експлуатації своїх колег. Пророцтва і пророкування Маркса про необхідність і неминучість пришествия соціалізму були, за Поппером, результатом «мислення, ґрунтованого на суб'єктивних бажаннях, віри в містичний колективізм і ірраціональної реакції на хід розвитку цивілізації». Глобальні теорії суспільного розвитку укупі із соціальними пророцтвами можуть завершуватися тільки катастрофою. Неприпустимо формулювати утопічну соціальну мету і потім підшукувати раціональні засоби для її досягнення. (Поппер у такий спосіб формулював заборону на процедури соціальної інженерії комуністичної користі, не трактуючи при цьому навіть «відкрите суспільство» як якийсь проект, а лише як своєрідне суспільне належне). На думку Поппера, «єдиної історії людства немає, а є лише нескінченна безліч історій, зв'язаних з різними аспектами людського життя, і серед них —

історія політичної влади. Її звичайно зводять у ранг світової історії, але це образливо для будь-якої серйозної концепції розвитку людства історія політичної влади є не що інше, як історія міжнародних злочинів і масових убивств (включаючи, щоправда, деякі спроби їхнього припинення)». Поппер принципово відкидав «історицизм» «лжепророків Гегеля, Маркса й інших оракулів». Історицизм у Поппера — концепція, відповідно до якої «область наук про суспільство збігається з областю застосування історичного, або еволюціоністського, методу й, особливо, історичного пророцтва». Історія, за Поппером, не має смислу. Тільки люди можуть додати їй мету і смисл. Поппер доводив, що «ми несемо повну відповідальність навіть за ті зразки, що вибираємо для наслідування». «Історицизм допускає, що ми можемо пожинати те, що ми не сіяли, переконує нас у тому, що усе буде і повинне бути добре, якщо ми підемо в ногу з історією... Він намагається перекласти нашу відповідальність на історію... Історицизм народжується з крайнього розчарування в раціональності і відповідальності наших дій... Історицизм є спробою підмінити надію і віру людини, що породжені моральним ентузіазмом і презирством до успіху, якоюсь упевненістю, заснованою на ... «людській природі» або на історичному приреченні... Якщо ми думаємо, що історія прогресує або що ми змушені прогресувати, то ми робимо таку ж помилку, як і ті, хто вірить, що історія має смисл, що може бути в ній відкритий, а не доданий їй. Адже прогресувати — значить рухатися до якоїсь мети, що існує для нас, як для людських істот. Для «історії» це неможливо. Прогресувати можемо тільки ми, людські індивідууми... захищаючи і посилюючи ті демократичні інститути, від яких залежить воля... і прогрес... Ми повинні стати творцями своєї долі. Відкинувши ідею про те, що історія політичної влади нас розсудить, і позбувшись від занепокоєння з приводу того, виправдає нас історія чи ні, ми, можливо, досягнемо успіху у встановленні контролю над владою. Саме в такий спосіб ми зможемо виправдати історію». Ми, на думку Поппера, «не можемо створити небеса на землі», треба відмовитися від пошуку чудодійної формули, що перетворить наше розбещене людське суспільство в ідеальне «золоте» співтовариство. За такими поглядами і надіями стоїть древня як світ віра в можливість вигнання диявола з нашого світу через руйнування держави (анархізм) або шляхом ліквідації існуючої економічної системи (К. Маркс). Значущі соціальні успіхи цілком досяжні, але ціль політики в тому, щоб вибирати найменше зло з усіх мислимих. У праці «Шлях до кріпацтва» (1944 р.) вважає німецький націонал-соціалізм та італійський фашизм проявами соціалізму, а не формами капіталістичної реакції, мотивуючи тим, що Гітлер називав себе то захисником християнства, то соціалізму й демократії, але ніколи лібералізму. За його словами, мета його книги полягала у впливі на тодішню пануючу суспільну думку, спрямовану проти лібералізму. Він вважав, що будь-яка форма соціалізму, колективізму та планової економіки суперечать ліберально-індивідуальним правам людини та принципам правової держави. Варварство та верховенство насильства не є результатом злості як риси характеру окремих народів, зокрема німецького, а спричинене реалізацією соціалістичних вчень. Пізніше він вважав, що навіть державні втручання, які не ставлять під питання існування ринкової економіки, можуть серйозно зменшити індивідуальну свободу людини. Він пропагував індивідуальну готовність до ризику. На його думку, лібералізм не є ані догматичним, ані субститутом релігії, але демократія без капіталізму є неможливою. Отже,

економічна свобода є передумовою для будь-якої іншої свободи.